

ዝኽሪ ቀዳሞት ዓመታት ሓርነታዊ ቃልሲ

መስከረም 1961 - መስከረም 2022

ሓዳስ ኤርትራ

ናይ ሎሚ ዓመት ባሕቲ መስከረም፡ መበል 61 ዓመት 'ምጅማር ዕጥቃዊ ቃልሲ ህዝቢ ኤርትራ ንናጽነት' እንዝክረላ ዕለት እያ። በዚ ኣጋጣሚ፡ ነዛ ዕዝዝቲ ዕለት ኣብ መዝገብ ታሪኽ ቅያታት ናይ ዘስፈሩዎ ሓርነታዊ ቃልሲ ኣምድ እድሪስ ዓዋተን ብጻቱን ጅግንነት ወስ ክንብል ግድነት እዩ። መምህር ነጻረኣብ ኣዛዚ ካብ ዝተፈላለዩ ሰነዳት ኣኪቡ ካብ ዘዳለዎ ሰፊሕ ጽሑፍ - ዝተወሰነ ክፋሉ (ንኣጅማምራ ዕጥቃዊ ቃልሲ ዝምልከት መዳዩ) ከነቕርብ ኢና። ኤርትራ - ካብ ፖለቲካዊ ናብ ብረታዊ ቃልሲ ኤርትራ ካብ ግንቦት 1941 ክሳብ ታሕሳስ 1950፡ ሕልኽላኽ ብዝመልኦ ፖለቲካዊ ቃልሲ ድሕሪ ምሕላፋ፡ ኣብ መጨረሻታ - ኣንጻር ናይቲ ኣብ ባይታ ዝነበረ ሓቂ ብጽልዎን ተጽዕኖን ሓያላን ሃገራት ብፈደረሽን ከም እትቕረን እዩ ተገይሩ። ብ2 ታሕሳስ 1950 ዝተጋብኦ ሕቡራት ሃገራት፡ ብውሳኔ 390 A/5 ናጽነት ይኹን ሕብረት ዝተመነዩ ኤርትራውያን ዘይተጸበይዎ - ንረብሓ ሓያላን ሃገራትን ኢትዮጵያን ዘገልግል ፈደረሽን ወሲኑ። ኣብቲ ግዜ ጸሓፊ ጉዳያት ወጻኢ ኣመሪካ ዝነበረ ጆን ፎስተር ዳላስ፡ ብዛዕባቲ ኣብ ልዕሊ ህዝቢ ኤርትራ ዝተፈጸመ ዓመጽ፡ ከምዚ ክብል ተኣሚኑ እዩ፡- “ብዓይኒ ፍትሒ፡ ርእይቶ ህዝቢ ኤርትራ ኣብ ግምት ክኣቱ ይግባእ ነይሩ። እንተኾነ ግን፣ ስትራቴጂያዊ ረብሓና ኣብ ቀይሕ ባሕሪን ማእከላይ ምብራቕን ዓለማዊ ሰላምን ጸጥታን፡ እታ ሃገር ምስታ መሓዛና ኢትዮጵያ ክትቀረን ግድን

ገይሩዎ አሎ . . . ።” ፈደረሽን ከም አምር፡ አብ መንጎ ክልተ ወይ እውን ካብ ክልተ ንላዕሊ ሃገራት ብድሌት ዝፍጠር ሕብረት ኮይኑ፡ ተጻመድቲ ኣብቲ ዘቐማኦ ላዕለዎይ ኣካል፡ ማዕረ ብጽሒትን ሓላፍነትን ክህልወን ዘፍቅድ ስርዓት እዩ። እቲ ኣብ መንጎ ኤርትራን ኢትዮጵያን ዝተሰገደደ ፈደረሽን ግን፡ ንኤርትራ ኣብ ትሕቲ ዘውዲ ሃገይ ሃይለስላሴ ዝቐረነ፡ መንግስቲ ኢትዮጵያ፡ ናይቲ ፈደረሽንን ናይ ኢትዮጵያን መንግስቲ ክኸውን ዝፈቐደ፡ ምክልኻል፡ ጉዳያት ወጻኢ፡ ባጠራ፡ ፋይናንስ፡ ናይ ውሽጥን ወጻኢን ንግዲ፡ መካካይ ውሽጥን ወጻኢን፡ ወደባት ኤርትራን ካልእ ግንባታትን ካብ ኤርትራ መንዚዑ ንመንግስቲ ፈደረሽን - ማለት ንመንግስቲ ኢትዮጵያ ዝመጠወ ዓማጺ ውሳኔ እዩ ነይሩ። ብዘይካዚ፡ ፈደረሽን ኤርትራ ምስ ኢትዮጵያ ንሓደ ናይ ደሞክራሲ ኣንፈት ዝነበሮ ስርዓት፡ ምስ ንጉሳዊ ስርዓት ክጽንብር ብምፍታኑ፡ ካብ ፈለማ ዘይክውንነታዊ ጽምዶ እዩ ነይሩ። ውሳኔ ፈደረሽን ኣብ ተግባር ክውዕል ኣብ ዝተፈተነሉ እውን፡ ካብ ኢትዮጵያን ሕሉፋት ደገፍታን ከቢድ ጸገም እዩ ጎሲፍዎ። እተን ንነጻነት ዝድግፋ ሰልፍታት ኤርትራ፡ ምስ ኩሉ ዕቃብታተን ንሓድሽ መድረኽ ዝሳነ ስምን ውዳበን ፈጠረን ብመንፈስ ፈደረሽን ክምእዘዛ ቅሩቡነተን ከርእያ እንከለዎ፡ ሕብረታውያን ግን “መኻርመዪ ዝረኽበስ መሳፍሒ ነይስእን” ኢሎም እናፈከሩ ምስ ኢትዮጵያ ተሓባቢሮም ፈደረሽን ንምፍራስ ካብታ ቀዳመይቲ መዓልቲ ጀሚሮም ተበገሱ። ኣብቲ ጊዜ እቲ ኤርትራውያን ዝነበሮም ማሕበረ ቁጠባውን ፖለቲካውን ምዕባል፡ ኣብ ኢትዮጵያ ክህሉስ ይትረፍ ከም ኣምርውን ይፍለጥ ኣይነበረን። ፖለቲከኛታት ኢትዮጵያ ድማ፡ ነቲ ኣብ ኤርትራ ዝነበረ ፖለቲካዊን ቁጠባዊን ምዕባል ኣብ ክንዲ ከም ጸጋ ከም ስግኣት ስለዝቐጸርዎ ካብ ምርዓሙ፡ ምንቃሉ መሪጸም። ናይቲ ኣብ ኤርትራ ዝግበር ኩሉ ሽርሕን ተንኮልን ሃንዳስን ኣተሓባባርን ድማ፡ እቲ ንስለ ውክልና ጥራሕ ተባሂሉ፡ ኣብ ኤርትራ ክህሉ ዝተፈቐደሉ ቤት ጽሕፈት እንደራሴ (ከም) ንጉስ ሃይለስላሴ ነበረ። ቀዳሞት ግዳይ እንደራሴ ካብ ዝኾኑ ወገናት፡ ንደገፍቲ ናጻነት ዝመርሑ ዝነበሩ ፖለቲከኛታት ከም በዓል ሸኽ ኢብራሂም ሱልጣን፡ ወልደአብ ወልደማርያምን ካልኣትን እዮም። በቲ ክወርዶም ዝጀመረ መጥቃዕቲ ድማ፡ ግዳይ መውጋእትን ስደትን ኮኑ። ነቲ ፈደራላዊ ስርዓት ክዕቅቡ ዝፈተኑ፡ ምፍራስ ፈደረሽን ዘይደገፉ ሕብረታውያን እውን ኣይተናሕፉን። ናይ ባይቶን መንግስትን መዝነት ተሓዲጎም ከም ዝባረሩን ከምዝድስክሉን ተገብረ። እንትርፎ “ኢትዮጵያ ወይ ሞት” ዝጭርሑ ሕሉፋት ሕብረታውያን፡ ኩለን ፖለቲካውያን ሰልፍታት ተኣጊደን፡ ጋዜጣታት ተዓጽዮን ኣሰናዳእተን እውን ናብ ኣብያተ-ማእሰርቲ ተዳጎኑ። ኣብ ርእሲ እዚ፡ ኤርትራ ብቐጠባ ነብሳ ከም ዘይትኸእል ንምርኣይ

ቁጠባ ኤርትራ ደይ መደይ ኢልካ ከምዝግኑ ተገይሩ። ከም ሳዕቤኑ ብዙሓት ፋብሪካታት ተነቂለን ንማእከል ኢትዮጵያ ክግዕዝ እንከለዋ፡ ኣብኣተን ዝሰርሕ ዝነበረ ክኢላዊ ዓቕሚ ድማ ናብ ሰደት ኣምራሑ። ዓንቀጻት ፈደረሽንን ቅዋም ኤርትራን ዝፈቕዶ ፖለቲካውን ሰብካውን መሰላት ህዝቢ ከየስተማቕሮ ምእንቲ፡ ብመደብ ተጋሂሱ። ናይ እዝን ካልእን ግህሰታት ግብረ-መልሲ ከኣ፡ ዓበይቲ ከተማታት ኤርትራ ብናዕብን ሰለማዊ ሰልፍታትን ተናወጸ። ኢትዮጵያን ሕሉፋት ደገፍታን ግን፡ ተቓውሞን ኣቤቲታን ህዝቢ ከይዓጠጠም፡ ኤርትራዊ ኣምራት ኣብ ምምንቋስ ብንጥፊት ተጸምዱ። መስከረም 1959፡ ነቲ ዝያዳ ናጽነት ዝህብን መሰል ስራሕተኛታት ዝሕሉን ዲሞክራሲያዊ ሕገ ዕዮ ናይ 1952 ኣልዮም፡ ንኢትዮጵያ ዝምችእ ኣድሻ ሕገ ኣብ ግብሪ ኣውዓሉ። 24 ታሕሳስ 1958 እታ ኣብን ኤርትራዊ መንነት ዝኾነት ባንዴራ፡ ካብ ዘንጋ ወሪዳ ናይ ኢትዮጵያ ባንዴራ በይና ከም እተንበልብል ተገብረ። ኣብ ግንቦት 1960 እውን መንግስቲ ኤርትራ ዝብል ስም ናብ ምምሕዳር ኤርትራ ተቐይሩ፡ መራሒ መንግስቲ ዝብል ናብ ዋና ኣመሓዳሪ ንኢሱ። ኣብ ተመሳሳሊ ዓመት፡ መምሃሪ ቋንቋ ካብ ዓረብን ትግርኛን ብግዲ ናብ ኣምሓርኛ ተለዊጡ። ብዘይካ እዚ፡ እቲ ብኣገልገልቲ ኢትዮጵያ ዝተመልኦ ባይቶ ኤርትራ፡ ብጸቕጢ ወግዓዊ ቋንቋኡ ኣምሓርኛ ክኸውን ተሰማሚዑ። እዝን ካልእን ግህሰታት ምስ ተወሰኹ፡ ደለይቲ ናጽነት ዝነበሩ ጥራሕ ዘይኮኑ፡ ዕሉላት ደገፍቲ ሕብረት እውን ከይተረፉ ኣንጻር ኢትዮጵያ ደው ኢሎም ክቃወሙ ጀመሩ። እንተኾነ፡ ኣዝዩ ስለዝረፈደ ንኢትዮጵያ ካብ ድሌታ ደው ዘብላ ኣይሊ ኣይነበረን። ብሰንኪ እቲ ኣብ ኤርትራ ካብ መዓልቲ ናብ መዓልቲ እናበኣሰ ዝኸይድ ዝነበረ ኩለንትናዊ ግህሰት ዝኸሓኑ፡ ናብ ጎረባብቲ ሃገራት ተሰዱ። ከም ውጽኢቲ ድማ፡ ኣንጻር ዓማጺ ተግባራት ኢትዮጵያ ብምስጢር ዝቃለስ ምንቅስቃስ ሓርነት ኤርትራ - ሓራካ - ወይ ድማ ማሕበር ሸውዓተ ዝተሰምየ ውድብ፡ ብስደተኛታት መንእሰያት ኣብ ፖርት ሱዳን ቆመ። ዕላማ ሓራካ ነቲ ናብ ናጽነትን ሕብረትን ተፈላልዩ ዝነበረ ህዝቢ ኣብ ሓደ ደንበ ኣሕቢርካ፡ ንመግዛእቲ ኢትዮጵያ ካብ ኤርትራ ብምጽራግ ናጽነት ኤርትራ ምርግጋጽ ነበረ። 2 ሕዳር 1958፡ ኣብ ፖርት ሱዳን ኣብ መንበሪ ገዛ መሓመድ ስዒድ ናውድ ኣብ ዝተጋብኦ መስራቲ ኣኼባ፡ እድሪስ መሓመድ ሓሰን (ገንሸራ) ሳልሕ ኣሕመድ እያይ፡ ሸኽ ዑስማን ሓሳን ሓጅ እድሪስ፡ ዑስማን መሓመድ ዑስማን፡ ያሲን መሓመድ ሳልሕ ኣልዓቓዳ፡ መሓመድ ኣልሓሳን ዑስማን፡ ሓቢብ ዑመር ገዓስን ካልኣትን መንእሰያት፡ ነታ ቀዳመይቲ ዋህዮ ማሕበር ሸውዓተ ኣቐሙ። ድሕሪዚ ናይ ሓራካ ዋህዮታት ብቕጽበት ኣብ ሱዳን፡ ስዑዲ-ዓረብ፡ ግብጺ፡ ኢትዮጵያን ከተማታትን ዓድታትን ኤርትራን ፈለቓ።

ሓራካ አንጻር ኢትዮጵያ ደው ብምባላ ጥራሕ ልቢ ብዙሓት ሰለበት። ካብ ከበላን መታሕትን አሰላምን ክርስትያንን ኣብ ሓደ መኣዲ ዝጸንበረት ሓራካ ንቃልሲ ኤርትራ ካብ ፖለቲካዊ ናብ ብረታዊ ቃልሲ ክሰጋገር ድንድል ሃነጸት። ፈደረሽን ካብ ግዜ ናብ ግዜ ኣብ ዝብሕጎጎሎ ዝነበረ ወቕቲ፡ መብዛሕትኣን ሃገራት ኣፍሪቃ ካብ መግዛእቲ ኤውሮጳ ተገላጊለን ንፋስ ናጽነት ከስተንፍሳ እንክለዋ፡ ኤርትራ ግን፡ ተስፋ ናጽነት ጸልሚቱዋ ነበረ። ፖለቲካዊ ቃልሲ ተጨውዮ ምሉእ ብምሉእ ናብ ረብሓ ኢትዮጵያ ተቐይሩ ዝረከዩ ብዙሓት ሃገራውያን፡ አንጻር ኢትዮጵያ ውዳበታቶም ኣሐየሉ። ኣብዚ መዳይ ብቐዳምነት ካብ ዝጥቀሱ ኣብ ግብጺ ዝመሃሩ ዝነበሩ ኤርትራውያን እዮም። ካብ ነዊሕ ዓመታት ኣትሒዞም፡ ኣብ ኣልኣዝሃር ብዙሓት ኤርትራውያን ናይ ትምህርቲ ዕድል ይረኽቡ ነበሩ። በዚ መሰረት ኣብ መጀመርያ 50ታት ብርክት ዝበለ ቁጽሪ ኤርትራውያን ኣብ ካይሮ ይመሃር ነበረ። ንሳቶም፡ ካብ 1952 ጀሚሮም ስፖርታዊ ንጥፊታት ንምውህሃድ፡ ከምኡውን ሓደስቲ ተመሃሮ ኣብ ዝመጽእሉ ዕድላት ማህደረ ትምህርቲ ክረኽቡ ንምሕጋዝ፡ ሓደ ማሕበር ኣቐሙ። 1956 ግብጺ ኣንጻር እስራኤል ትዋግኣሉ ኣብ ዝነበረት ግዜ፡ ሃጺይ ሃይለስላሴ ምስ እስራኤል ብምውጋኑ፡ ከም ግብረ-መልሲ ጀማል ዓብደል ናስር ንኤርትራውያን ፖለቲካዊ ኣፍልጦ ብምሃቡ፡ ብቐንቋታት ትግርኛን ዓረብን ናብ ህዝቢ ኤርትራ ዝቐንፀ ናይ ረድዮ ጎስጓስ ንምክያድ ዕድል ተረኽበ። ብዘይካ እዚ፡ ኣብ 1956 ግብጺ ብቐንዱ ኣንጻር እስራኤል ክትዋጋእ እንክላ ምስ ግብጺ ዝተሰለፈ ሰዓድ ሑሴንን ብጸቱን፡ ሓደ ምስጢራዊ ኣኼባ ብምክያድ፡ ኣብ ኤርትራ ተኸእሎ ምክያድ ብረታዊ ቃልሲ ድሕሪ ምግምጋም ንገዛእ ርእሶም - “ሕማየት ኣልወጠን” ወይ ተኸላኸልቲ ሃገር ብዝብል ስያመ ጸውዑ። ተመሃሮ ካይሮ፡ ኣብ 1959/60 ምስ ሓራካ ርክብ ፈጠሮም እኳ እንተነበሩ፡ ኣብ ክንዲ ምስ ሓራካ ምስቶም ኣብ ኤርትራ ዝነበሩ ዓበይቲ ፖለቲካውያን ክሰርሑ ብምምራጸም፡ ሰዓድ ሑሴን ንመሓመድ ኣድም (ገሲር) ናብ ኢብራሂም ሱልጣንን እድሪስ መሓመድ ኣድምን (አቡ-መንበር ባይቶ ኤርትራ ዝነበረ) ልኢኹ ካብ ኤርትራ ከምዝወጽኡ ገበረ። እዞም ክልተ ፖለቲከኛታት፡ ነቲ ጸውዒት ተቐቢሎም ኣብ መጋቢት 1959 ብዘይሕጋዊ መንገዲ - ከሰላ ድሕሪ ምእታዎም፡ ኤርትራውያን ወተሃደራት ሰራዊት ሱዳን ሓጊዞምዎም ብቐጥታ ንካይሮ ኣምርሑ። እቶም ኣብ ካይሮ ዝነበሩ ተመሃሮ፡ ንሸኽ ኢብራሂም ሱልጣንን ንኣቶ ወልደኣብ ወልደማርያምን (መራሕቲ ናጽነት) ምስ ሸኽ እድሪስ መሓመድ ኣድም (ካብ መራሕቲ ተቐቢሎም ወይ ምምቃል)፡ ነቲ ኣብ ግዜ ፖለቲካዊ ቃልሲ፡ ኣብ መንጎኦም ዝነበረ ፍልልይ ፈቲሖም መራሕቲ ክኸኑዎም ዝገበሩዎ ፈተነ ኣይሰለጠምን። እቲ ካብ

ሰለስቲኦም ብዕድመ ዝነኣሰ እድሪስ መሓመድ ኣድም ግን፡ ምስ ተመሃሮ ካይሮ ዝሓሸ ቅርብትን ምርድዳእን ፈጠረ። ተመሃሮ ምስ እድሪስ ናብ ጎቦ 'መቐደም' ብምኻድ መደቦም ሓቢሮም ድሕሪ ምስምማዕ ማሕላ ፈጸሙ። ድሕሪ ተደጋጋሚ ኣኼባታት፡ 10 ሓምሌ 1960 ኣብ ካይሮ 'ሓዲቕት ኣል-ሰመክ' ኣብ ዝተባህለ ቦታ፡ መግዛእቲ ኢትዮጵያ ንምእላይ ብረታዊ ቃልሲ ምክያድ ኣብ ዝብል ሓሳብ ተሰማምዑ። ካብ መንጎኦም ማእከላይ ኮሚተ መሪጸም ድማ፡ ንእድሪስ መሓመድ ኣድም ኣብ-መንበሮም ክኸውን መዘዘዎ። 17 ሓምሌ 1960 እቲ ስሙ 'ውድብ ጀብሃት ታሕሪር ኤርትራ' (ተጋድሎ ሓርነት ኤርትራ) ምዃኑ ዘፍለጠ ምትእኽኻብ፡ ዕላማን ኣገባብ ቃልስን ዘነጽር መግለጺ ኣውጽኦ። ኣብ ዝቐጸለ ኣዋርሕ፡ ዘይከም ሓራካ ምቕም ተጋድሎ ሓርነት ብዕሊ ኣወጀ። ኣንጻር እቶም ኣብ ኤርትራ ዓስኪሮም ዝነበሩ ወተሃደራት ኢትዮጵያ፡ ኩናት ከካይድ ምዃኑ እውን ኣፍለጠ። እዞም ተመሃሮ ኣብ ካይሮ ኮይኖም ዝተፈላለዩ ተቓውሞታት የካይዱ ከምዝነበሩ፡ ናይ'ቲ ግዜ'ቲ ጋዜጣ 'ዘመን' 18 ግንቦት 1961 ዘውጸኦ ጽሑፍ ከም'ዚ ይብል፡- "ኣብ ኣልኣዝሃር ዝመሃሩ ኤርትራውያን ተመሃሮ፡ ነቲ ኣብ ካይሮ ዝርከብ ኤምባሲ ኢትዮጵያ ብምጥቃዕ፡ ኣብኡ ንዝነበረ ዶኩመንትታትን ሓንቲ ንብረት ናይ'ቲ ኤምባሲ ዝኾነት ኣውቶሞቢልን ኣቃጺሎም. . .።" ብዘይካ ተመሃሮ ካይሮ - ኣብ ምጅማር ሰውራ ዝለዓለ እጃም ዝነበሮም ካልኣት እቶም ኣብ ሱዳን ዝነበሩ ኤርትራውያን ወተሃደራት እዮም። ኣብቲ ግዜ'ቲ ኤርትራውያን ኣብ ሰራዊት መግዛእቲ እንግሊዝ ምዕስካር ልሙድ ተርእዮ ነበረ። በዚ መሰረት ናይ'ታ ኣብ ምብራቕ ሱዳን ዝነበረት "ኣልኡርታ ኣልዓረብያ ኣሸርግያ" ዝሰማ ኣሃዱ ዓሳኸር ዝበዘሙ ኤርትራውያን ነበሩ። መግዛእቲ እንግሊዝ ኣኸቲሙ ሱዳን ናጽነት ኣብ ዝተጓናጸፈትሉ መድረኽ እውን፡ እቶም ኤርትራውያን - ወተሃደራት ሱዳን ኮይኖም ቀጸሉ። እንተኾነ፡ ብሰንኪ መበቆሎምን ትሑት ደረጃ ትምህርቶምን፡ ርኡይ ዝኾነ ጅግንነት እናፈጸሙ እንከለዉ፡ መዓርግ ኮነ ናእዳ ይረኽቡ ኣይነበሩን። ንሳቶም፡ ካብታ ሱዳን ናጸ ዝወጽኣትላ ኣትሒዞም ብዛዕባ መንነቶምን ሃገሮምን ክግደሱን ክውደቡን ብምጅማር፡ "ሙክማት ኣል ታሕሪር" ወይ "ውድብ ሓርነት" እትብሃል ንኣድሕዶም ዝተሓጋዝሉን፡ ብዛዕባ ናጽነት ኤርትራ ሓሳብ ንሓሳብ ዝለዋወጡላን ምስጢራዊት ማሕበር ኣቐሙ። ጣህር ሳልም ኣብ ምውዳብን ምምራሕን እዛ ማሕበር ዝለዓለ ተራ ነበሮ። ንሳቶም ካብ 1959 ኣብ ሓራካ ተወዲቦም እጃቶም እኳ እንተኣበርኩቱ፡ ጸኒሖም ግን ምስጢራውን ዘይንጽርን ኣካይዳ ሓራካ ሕቶታት ከምዘልዕሉ ገበሮም። ኣብ መጨረሻታ ኣባል ተመሃሮ ካይሮ መሓመድ ኣድም እድሪስ (ገሲር)፡ ካብ ካይሮ ከሰላ መጺኡ ብረታዊ ቃልሲ ከተካይድ ዝቐመት ውድብ ከም ዘላ ምስ

ገለጸሎም፡ ‘ፍታሕ ብሻምብቆ ብረት ጥራሕ እዩ ዝመጽእ’ ኢሎም ዝኣመኑ ገለ ወተሃደራት፡ ንሓራካ ጠንጢኖም ናብ ተማሃሮ ካይሮ ዘንበሉ። አቡ-መንበር ተጋድሎ ሓርነት ኤርትራ እድሪስ መሓመድ አድም ከሰላ መጺኡም ስኢም ርክብ ድሕሪ ምክያዱ ድማ፡ ብረታዊ ቃልሲ ንምጅማር ተሰማምዑ። እዞም ወተሃደራት፡ ብሉጽ ታዕሊም፡ ናይ ውግእ ተመኩሮን ወተሃደራዊ ታክቲክን ዝፈልጡ ተባዓት ዓሳክር እኳ እንተነበሩ፡ አብ ኤርትራ ሰውራ ንምጅማር ዘክእሎም ባይታን ዓቕምን ደገፍን አይነበርዎን። በዚ ግን ተስፋ አይቈረጹን። ብዘለዎም ዓቕሚ ሓደስቲ አባላት ክውድቡ፡ ብረትን ጥይትን ክእክቡ፡ ከምኡ’ውን አብ ውሽጢ ኤርትራ ዳህሳስን ስለያን ናይ ምክያድ ሓላፍነት ተሰከሙ። ጣህር ሳልም፡ ዑመር እዛዝ፡ ባበክር መሓመድ እድሪስ፡ መሓመድ ሰዓድ አድም፡ አድም ግንድፍል፡ መሓመድ እድሪስ ሓጅን ካልኦትን ጭቡጥ ኩነታት ኤርትራ ክዕዘቡን ክውድቡን፡ አብ ዓመታዊ ዕረፍቶም - ብመደብ ናብ ከተማታት ተስነይ፡ አቕርደት፡ ከረን፡ አስመራ ፋሕ ብምባል፡ ዕላማ ተጋድሎ ሓርነት ኤርትራ (ጅብሃ) እናገለጹ ንብዙሓት ወዲቦም ንሱዓን ተመልሱ።

ብድሕሪዚ፡ አብ ታሕሳስ 1960 እድሪስ መሓመድ አድምን ኢብራሂም ኤርትራ ካብ ፖለቲካዊ ናብ ብረታዊ ቃልሲ ሱልጣንን ሓገዝ ንምሕታት፡ ካብ ካይሮ ተበጊሶም፡ ናይ መጀመርታ ዲፕሎማሲያዊ ዑደት ናብ ንግስነት ስዑዲ ዓረብ አካዪዶም። ካብ ንግስነት ስዑዲ ዓረብ ግን፡ ብዘይካ “ናብ ሕቡራት ሃገራት ኬድኩም ጥርዑ” እትብል ማዕዳ - ዝረኽቡዎ ነገር አይነበረን። ደኽኞም ንካይሮ ተመልሱ። አብ ካልኣይ እግሪ እድሪስ በይኑ ናብ ሱዑዲ ዝገበሮ ዑደት እውን፡ ብዘይካታ ምስ ዑስማን ሳልሕ ሳብ ተራኽቡ ብሓባር ክሰርሑ ምስምማዖም፡ ካልእ ፋይዳ አይረኽቡሉን። 20 ታሕሳስ 1960 እድሪስን ዑስማንን ናብ ሞቓድሾ ብምምራሕ፡ ምስ ቀዳማይ ሚኒስተር ዓብዱራሺድ ሻርማርክ ተራኽቡ። ሽዱሽተ ጠለባት ድማ አቕረቡሉ። ድሕሪ አስታት ሓደ ወርሒ፡ አብታ ሃገር ማሕበር ከቕሙ ስለዘፍቀደሎም ከኣ፡ 1 ለካቲት 1961 “ማሕበር ምሕዝነት ኤርትሮ ሶማል” ብወግዒ ተመስሪቱ። ዑስማን ሳልሕ ሳብ - ቀዳማይ ወኪል ተጋድሎ ሓርነት አብ ሶማል ኮይኑ ተመዘዘ። አብቲ ፈለማ፡ ዕላማ ናይዚ ማሕበርዚ፡ ጉዳይ ኤርትራ ንምፍላጥ ምስ ኤምባሲታት ምርኻብ፡ መጽሔታትን ካልእ ጽሑፋትን ምዝርጋሕ ከምኡ’ውን ዕድል አብ ዝተረኽበሉ ጎስጓጎት ምክያድ ነበረ። መንግስቲ ሶማል ብግደኡ፡ ኤርትራውያን ፖለቲከኛታት ናይ ሶማል ዲፕሎማሲያዊ ፓስፖርት ክሕዙ አፍቀደሎም። በዚ ዕድልዚ ተጠቐሙ፡ እድሪስ መሓመድ አድም ናብ ሃገራት ማእከላይ ምብራቕ - ማለት ኩወየት፡ ባሕሪን፡ ሊባኖስን ሶርያን ዑደት

ብምግባር፡ ጉዳይ ኤርትራ ከረድእን ፖለቲካውን ወተሃደራውን ሓገዝ ክሓትትን እኳ እንተፈተነ፡ ዘዕግብ መልሲ ከይረኽበ ደኺሙ ተመልሰ። ንእግራ-መገንዳ ነቲ ካብ 1921 ክሳብ 1927 ኣንጻር ፈረንሳ ሰውራ ዘካየደ ሞሮካዊ ልኡል ዓብደልከሪም ኣልቻታዊ ረኽቦ። ንሱ ድማ፡ ንእድሪስ መሓመድ ኣድም “ኣብ ኤርትራ ቃልሲ ጀሚርኩም ብውሑዱ ወተሃደራዊ ነቕጣታት ክሳብ ዘየጥቃዕኩም፡ ካብ ሃገራት ዓረብ ሓገዝ ኣይትጸበ” ክብል መዓዶ። በዚ ድማ ሓገዝ ንምርካብ ወተሃደራዊ ግጥም ምጅማር ግድን ኮነ። እንተኾነ በረኻታት ኤርትራ ብምውጻእ ሰውራ ክጅምር ዝኸእል ብቕዕ ሰብ ክረኽቡ ነይሩዎም። ድሕሪ ብዙሕ ወረድ ደይብ ኣተኩሮኦም ኣብ ክልተ ሰባት ገበሩ - ሰይድና መሓመድ ሸኽ ዳውድን ሓምድ እድሪስ ዓዋተን። በዚ መሰረት፡ ኣብ ከሰላ ዝነበሩ ኤርትራውያን ወተሃደራት ሱዳን ብቐዳምነት ንሰይድና መሓመድ ክረኽቡ ብምውሳን፡ ምስ ሰይድና ኣብ ጥቓ ዶብ ሱዳን ዓሺር ኣብ እትበሃል ቦታ ቆጸራ ሓዙ። እንተኾነ ኣብ መዓልቲ ቆጸራ ዓሺር ምስ በጽሑ፡ ካብ ሰይድና፡ “ኣብ ተሰነይ ዘሎ ካፒታኖ ዓብደልቃድር ይከታተለና ስለዘሎ ኣብ ፈለሳብ እምበር ኣብ ዓሺር ኣይጸንሓኩምንዮ” ትብል መልእኽቲ ጸኒሓቶም። በዚ ድማ፡ ጉዕዞኦም ንፈለሳብ ቀጸሎም ንሰይድና ረኽብዎ። ሰይድና ዕላምኦም፡ ሰሞም፡ ብዝሓም፡ እድሪስ መሓመድ ኣድም ምስኦም ምህላዉን ዘይምህላዉን ሓተቶም። ኩሉ ዘረባኦም ምስ ሰምዐ ከኣ ከምዚ በሎም፦ “ተበጊስና ካብ በልኩም፡ ኣነ ዘድሊ ክቕርብየ። ክልተ በትሪ ኣግማልን ሓደ በትሪ ከብትን (ሓንቲ በትሪ 100 ጥሪት ይውክል) ካባይ ተጸቦዩ። ሓንቲ ኣቡ-ካምሳ (ጠበንጃ) ካባይ ድለዩ። እዞን ስለስተ በትሪ ሸይጥኩም ገንዘብ ይኹን ብረት ከምጽኣልኩም ይኸእላ እየን። ኣነ ኸኣ ኣብዚ ምሉእ ባርካ ተንቀሳቂሰ በታ ዝፈልጥዎ ቋንቋን ኣነ ዝደልዮ ነገርን ንህዝቢ ክሕብርየ። ንሰኻትኩም ብደገ እንተ ዓየኹም ንሕና ብውሸጢ ክንዓዩ ኢና።” ድሕሪ ወርሒ ካልኣይ ቆጸራ፡ ኣብ ባካራብ ጥቓ ኬሩ፡ ኣድም ኣኑር ቲታን መሓመድ ኣድም ገሲርን ካብ ከሰላ መጸኢም ንሰይድና ምስ ረኽብዎ፡ ሰይድና ንቐጻሊ መልእኽቲ ካብን ናብን ሰይድናን ከሰላን ዘበጸጸሕ መስመር ከምዘድሊ ገሊጹ፡ ኣብ ፍሉያት ቦታታት እሙናቱ ረቕሑ ሃቦም። መብጽዓ ዝኣተወሎም፡ ገንዘብን ኣቡ-ካምሳ ጠበንጃን ድማ ኣብ ዝጠዓመ ግዜ ክወስድዎ ከምዝኸእሉ ሓበሮም። ሰይድና ኣብቲ እዋንቲ፡ ኣብ ኣቕርደት ንዝተኻየደ ምስጢራዊ ኣኼባ ኣብ ምምእዛን ዝለዓለ ተራ ዝተጸወተ እዩ። እዚ ናይ ሚያዝያ 1961 ምስጢራዊ ኣኼባ ኣቕርደት፡ ሓምድ እድሪስ ዓዋተ ዝተረኽበሉ እዩ። ኣብቲ ኣኼባ ሸኽ መሓመድ ዳውድ ንሓምድ እድሪስ ዓዋተ ንሰውራ ክዳሎ ተወኪሰዎ፡ ሓምድ ድማ ተሰማምዐ። ኣብቲ ግዜቲ፡ ብወተሃደራዊ ብቐዓትን ሃገራዊ ስምዒትን ካብ ዝስመዩ ሰባት ሓደ፡ ሓምድ

እድሪስ ዓዋቱ ነበረ። ሓምድ፡ ድሕሪቲ ኣብ 1940ታትን 1950ታትን ዝነበረ ናይ ሽፍትነትን ጸረ ሽፍትነትን ቃልሲ ኣብ ገርሰት ይቕመጥ ነበረ። ንሱ ኣብ ግዜ ሰላማዊ ናብራ ከይተረፈ ንዝተዘምታ ይመልስ ካብ ሽፋቱ ይከላኸል ብምንባሩ መንግስቲ ብጽቡቕ ዓይኒ ትጥምቶ ነበረት። ኣብ መጋቢት 1956 ሓምድ ከባቢኡ ክሕሉ ብረትን ምዱብ ደሞዝ ዘለዎ ናይ ሓለዎ ሓይሊን ክወሃቦ ንዘቕረቦ ጠለብ መንግስቲ መልሲ ኣይሃበሉን ዝነበረ። ኣብቲ ፖለቲካዊ ኩነታት ኤርትራ ናብ ዝበኣሰ ዝኸደሉ ዝነበረ ግዜ ድማ፡ ሓምድ ከም ካልኣት ሃገራውያን ክሻቅልን ናብቲ ሽቡ ዝነበረ ውዳብታት ክጽንበርን ትጽቢት ዝግበረሉ እዩ። በዚ ድማ፡ ተመሃሮ ካይሮን ኤርትራውያን ወተሃደራት ሱዳንን ብረታዊ ቃልሲ ክፍልሙ ኣብ ዝወሰንሉ፡ ሓምድ ዕጥቃዊ ቃልሲ ከበግስ መተካእታ ዘይብሉ ኣማራጺ ኮይኑ ምቕራቡ ዘገርም ኣይነበረን። ኣብቲ ኣኼባ ድማ፡ ንሰይድና መሓመድ ሸኽ ዳውድ ከምዚ በሎ፦ “ንዞባታት ጋሽ፡ ሰቲት፡ ባርካ ክሳብ ሳሕልን ዓንሰባን ክሸፍኖ እኸእልዮ። ዝኾነ ኣፍልጦ ዘይብለይ ብዛዕባ ናይ ከበሳን ናይ ምብራቕን ቦታታትዮ። ስለዚ ነዚ ቦታታትዚ ዝፈልጡን ኣብኡ ክውድቡ ዝኸእሉ ሰባትን ከተናድዩ ኣለኩም።” ኣብቲ እዋንቲ፡ ኢትዮጵያ ተግባራታ ንብዙሓት ሃገራውያን ከምዘቕረቡ ትርጉም ብምንባራ፡ ንገለ ውልቀ ሰባት ድሌታቶም ኣማሊኣ ኣሮም ክትዓብስ ወይ ምኽንያት ፈጠራ ኣብ ትሕቲ ቀይዲ ከተእትዎም ትጽዕር ነበረት። በዚ ድማ፡ ኣዛዚ ፖሊስ ኤርትራ ጀነራል ተድላ ዑቕቢት፡ ንሓምድ ብዛዕባቲ ኣብ 1956 ኣቕረቡዎ ዝነበረ ናይ ብረት ጠለብ ከዘራርቦ (ድሕሪ ሓሙሽተ ዓመት ምጳኑ እዩ) መልእኽቲ ሰደደሉ። ኣመሓዳሪ ወረዳ ተሰነይ ድማ፡ ብ31 ሓምሌ 1961 ንሓምድ ኣዛዚ ፖሊስ ከዛርቦ ይደሊ ከምዘሎ ገለጸሉ። ሓምድ ስለዘይኣምኖ ኣይተቐበሎን። ኣመሓዳሪ ተሰነይ ከኣ፡ ንኣመሓዳሪ ኣውራጃ ባርካ ዑመር ሓሰኖ ባዕሉ ንሓምድ ረኺቡ ከዘራርቦ ሓሳብ ኣቕረበሉ። ብ2 ነሓሰ 1961 ሓምድ ኣብ ገርሰት ምስ ዑመር ሓሰኖ ኣብ ዝተራኸበሉ፡ ንጀነራል ተድላ ዑቕቢት ክረኽቦ ከምዘይደሊ ገለጸሉ። ዑመር ግን፡ ኣብ ኣቕርዶት ን15 መስከረም 1961 ከራኽቦም ቆጸራ ሓዘ። ኣብቲ ግዜቲ ብኢብራሂም መሓመድ ዓሊን ዑመር ኬራይን ዝምርሑ ሸፋቱ ናብ ሰላማዊ ናብራ ክመልሶም ንሓምድ ተደጋጋሚ ጸቕጢ ይገብርሉ ነይሮም እዮም። ሓምድ ብወገኑ፡ ንሱ ሰላማዊ ሰብ ምጳኑ፡ ንዝኾነ ስብ ናብ ሽፍትነት ከውፍርን ካብ ሽፍትነት ክመልስን ክእለት ከምዘይብሉኳ ይነግሮም እንተነበረ፡ ንሳቶም ግን ካብ ዝባኑ ምውራድ ኣበዩ። እቲ ብባህሪኡ ዘይተጸዓዲ ሓምድ፡ ንጽቕጢታት መንግስቲ ዝጸወር ዓቕሊን ብውዲታቶም ዝታለል ልቦናን ኣይነበሮን። መንግስቲ ኣብ ልዕሊኡ ትገብሮ ዝነበረት ተጽዕኖ ሸፋቱ ዝዘመትወን ዝነበሩ ኩብቲ ስለዘሻቕላ ዘይኮነ፡

በቲ ሰውራ ንምጅማር ዝካየድ ዝነበረ ምስጢራዊ ርክባት ተጨኒቑ ምዃና ተራዲእዎ ነበረ። ሓምድ ዋላ እኳ ሰውራ ንምጅማር ቃል ይእቶ፡ ብረት ከይሓዘ ብጸት ዝኾንዎ ከይወደበ፡ ኩነታት ናይቶም ኣብ ሱዳን ዝነበሩ ወተሃደራት ከደግለለ ክወጽእ፡ ብፍጹም ሓሳብ ኣይነበርን። ነቲ ኣብ ልዕሊኡ ዝግበር ዝነበረ ጸቕጥን ምፍርራሕን ከምኡውን ሽሕግን ኣመሓደርቲ ርእዮ ግን፡ ከይቀደምዎ ክቕድሞም እንተዘኮይኑ - ብመቐሕ ክሕየር ምዃኑ ብሩህ ኮነሉ። ጸሓፊ ታሪኽ ህይወት ሓምድ እድሪስ ዓዋተ ተጋዳላይ ሃይለስላሴ ወልዱ - መጨረሻታ መዓልታት ስቪላዊ ህይወት ሓምድ ከመይ ከምዝነበራ ከብርህ እንከሎ ከምዚ ይብል፡- “እቲ ኩነታት ሓንኪሩ፡ ምስ ሰበሰባ ስልጣን መንግስቲ ኣብ ምትህልላኻን ምድፍፋርን ምስ ተበጽሖ፡ መንግስቲ ኣብ ልዕሊ ሓምድ ህጹጽ ስጉምቲ ክትወስድ ወሰነት። ፈለግ ግን፡ መን ይፈልጥ ሓሳቡ እንተቐየረ ንኩን ዶኾን ናይ መወዳእታ ደብዳቤ ይለኣኹሉ ተባሂሉ ዕሽግቲ ቡስጣ ከምዝተሰደደሉን ከምዝነጸጎምን ኪዳነ ህዳድ ይሕብር” ይብል’ሞ - ብ17 ነሓስ 1961 ሓምድ ኣቡ-ዓሸራ ዓጢቕ ናብ ቃልሲ ከም ዝነቐለ ይገልጽ። ሓምድ ኣብ ጸሊም ክረምቲ፡ ካብ ገዝኡ ቆሪጹ ምስ ተላዕለ፡ ኣብ በረኻን ዓድን ዝጸንሑ ውሑዳት ፈለጥቱ እግሪ - እግሩ ስዒቦም ኣንጻር መግዛእቲ ኢትዮጵያ ንምቅላስ ተጸንበሩዎ። ኢትዮጵያ እዚ ምስ ሰምዐት፡ ንሓምድ ክትሕዞ ወይ ክትቀትሎ፡ ወፍሪ ፈለመት። ሓምድን ፖሊስን ከልብን ሰስሓን ኮይኖም ኣብ ምሉእ ጋሽ ስቲትን ባርካን ሸኾርተት በሉ። ሓምድ ዝኣተዎ ዓዲን ዝተሓብኣላ ጫካን ዝሕብሩ ሰለይቲ ኣብ ነፍሲ-ወከፍ ዓዲ ተቐጽሩ። ካብ ዕለታት ሓደ መዓልቲ፡ ሓምድ ሻብዓይ ርእሱ ኣለቡ ሰጊሩ ባልቃይ ተራእየ። ሽዑ ሓደ ሰላዩ ኣውቶቡስ ተሰቐሉ ንተሰነይ ብምኻድ - ንሜጀር ገበረኹዳን ተስፋይ “ሎሚ ረኽብኩም ሰኣንኩም፡ ሓምድ ሻብዓይ ርእሱ ኣብ ባልቃይ ኮፍ ኢሉ ኣሎ” በሎ። ሜጀር ገበረኹዳን ኣኸቢቡ ንኸሕዞ ወይ ንኸቐትሎ ወተሃደራቱ ኣኸተተ። እንተኾነ ዓርኪ ሓምድን ኣባል ፖሊስን ዝነበረ ኪዳነ ህዳድ፡ ምስ መሓመድ ሱሌማን እኩድ ኮይኖም፡ መጀመርያ ንሓምድ ‘ኣብ ከበባ ኣቲኻ ኣለኻ’ ዝብል መልእኽቲ ሰደድሉ። ቀጺሎም መስመር ተሌፎን ተሰነይ ብምቕራጽ፡ ነቶም ወተሃደራት ኣንፈቶም ናብ ፍባ ጋሽ ከምዝኸውን ብምግባር ንሓምድ ካብ ማእሰርቲ ወይ ሞት ኣድሓንዎ። እዚ ፍጻመ’ዚ ኣብ መጨረሻታ ወርሒ ነሓስ ነበረ። ብ1 መስከረም 1961 ሓምድ ምስ ገለ ብጸቱ ናብ ወገን ላዕላይ ጋሽ ገጹ እናተጓዕዙ እንከሎ፡ ምስ በዓል ዓዋተ መሓመድ ፋይድ ኣብ ሃደምደሚ ተራኸበ። ካብ ሓደ ድኳን ስንቂ ዝኾኖም ኣስቤዛ ድሕሪ ምግዛእ ከኣ፡ ጠያይት ንሰማይ ብምትኳስ ሰውራ ከምዝጀመረ ኣወጁ። ሓምድ ዋላኳ ኣብ መፋርቕ ነሓስ 1961 ካብ ገዝኡ እንተወጽኦ፡ ቀዳመይቲ ምስ ሓይሊ ፖሊስ

ኣብ ጎቦ ኣዳል ዝገጠመላ መዓልቲ - 26 መስከረም 1961 እያ። ሓደ መስከረም እምበኣር፡ ሓምድ ኣብ ሃደምደሚ ሰውራ ከምዝጀመረ ዘበስር ጥያይት ዝተኮሰሉ ድኣምበር ውግእ ኣዳል ዝተኻየደላ ዕለት ኣይኮነትን። ቅድሚ ክረምቲ 1961፡ ሰውራ ንምጀማር ዝተገብሩ ክልተ ዘይተዓወቱ ፈተነታት ነይሮም እዮም። ባዕሉ ሓምድ ኣብ 1956-57 ናብቲ ሸዑ ኣብ ኣቕርዶት ዝነበረ፡ ኣቦ-መንበር ባይቶ ኤርትራ ነበር። እድሪስ መሓመድ ኣድም ብምኻድ፡ ብረት ሓዙ በረኻ ክወጽእን ኣንጻር ኢትዮጵያ ክቃለስን መደብ ከምዘለዎ ሓበሩ ነይሩ እዩ። እንተኾነ እድሪስ፡ “ብግስ ከይበልካ ከጥፍኡኻ እዮም” ስለዝበሎ ከምዝተመልሰ፡ ጸሓፊ ታሪኽ ኤርትራ (1941-1962) ኣቶ ኣለምሰገድ ተስፋይ የዘንቱ። ብዘይካዚ፡ ኣብ መጀመርታ 1960 ኣርባዕተ መንእሰያት ኣደም ግንድፍል፡ መሓመድ እድሪስ ከልባይ፡ ሓምድ ኢብራሂም ጠምባር፡ ከምኡውን ዓብደላ ዲጎል ናብ ሓምድ ንገርሰት ከይደም ሰውራ ዘበጋግስ እንተመሰሉ ምስኡ ክወጽኡ፡ እንተዘይኮነ ጠበናጁ ክህቦም ሓቲቶምዎ ነበሩ። ሓምድ ግን መንደ ሰውራ ክወጽእ እዩ ዝበለኩም. . . ? ብምባል ተመሊሱ ኣዋጠሮም። ብሓደ ክልተ ብረት ሰውራ ከም ዘይጀመር ኣረዲኡ ከኣ፡ “ክኣምነኩም ዝኸእል - ካብ መንግስቲ ብረት ሰሊብኩም ወይ ሰበ-ስልጣን ኣቕሲልኩም ምስ እትመጹ ጥራሕ እዩ” ብምባል “ንሕጂ ግን ኣይረኣኸኹም ኣይረኣኸኹምኒ” ኢሉ ኣፋነዎም። ነሓሰ 1961 ሓምድ እድሪስ ዓዋተ ሓንቲ ኣቡ-ዓሸራ ዓጢቕ ካብ ገርሰት ምስ ነቐለ፡ ዓብዱ መሓመድ ፋይድ (ወዲ ኣሞኡ)፡ ኣቡ-ኻምሳ ዝዓጠቕ ሽንግራይ ዓማርን ሳልሕ ቅሩጫይን፡ ኣቡ-ስታ ዝዓጠቕ ሁመድ ዶሔን ስዓብዎ። ንሳቶም፡ ሓንቲ ስብርቲ ጠበንጃ ማኒከርን ኣቡ-ርሔንን (ግንጽል) - ናይ ሓምድ ዝነበራ እየን ተማልኡ። ኣብ ሃደምደሚ ዘርከቡ ኢብራሂም መሓመድ ዓሊ፡ ሳልሕ ሓጅ፡ ዓዋተ መሓመድ ፋይድ ድማ ተወሰኹዎም።